

Doi: <https://doi.org/10.15407/dse2018.03.114>

УДК 332.5:100

JEL CLASSIFICATION: R14, R29

Ю.Л. КОГАТЬКО

канд. геогр. наук, старш. наук. співроб.

Інститут демографії та соціальних досліджень

ім. М.В. Птухи Національної академії наук України

01032, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: kogatko@gmail.com

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ОЦІНКИ ДОХОДУ ВІД ОСОБИСТОГО ПІДСОБНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розглянуто підходи, які використовуються для оцінки доходів від особистого підсобного господарства в різних країнах світу. Виявлені основні проблеми, що виникають під час обчислення доходів домогосподарства від сільськогосподарської діяльності. Показано основні фактори, які визначають ціну землі, а також потенційних доходів від її використання. Проаналізовано застосування нормативів виробництва сільськогосподарських культур у різних країнах. Визначено, що деякі країни Східної Європи і Центральної Азії оцінюють імовірні доходи від сільського господарства домогосподарств на основі передбачуваної оцінки доходів від землі й утримання худоби. Виявлено, що кадастровий підхід оцінки доходів від особистого підсобного господарства, який найчастіше застосовують у більшості країн світу, базується на інформації про особливості ґрунтів і їх розташування, способи використання землі в сільському господарстві, широтної зональності і висотної поясності, собівартості і ціни виробленої продукції, видах тварин, що утримуються. Однак кадастровий підхід має обмеження, серед яких нерівномірність одержуваних доходів, нестабільність цін, великий розкид продажних цін і доходів від аналогічних земельних ділянок на ринку. Визначено, що орендний підхід частіше використовують у країнах, де розвинений ринок оренди землі, і при цьому відсутня крайня диференціація з відставанням деяких регіонів. Показано, що замість неточного кадастрового підходу, є можливість застосування статистичного підходу на основі розподілу доходів від сільського господарства з використанням даних, отриманих у результаті опитування домогосподарств. Надано пропозиції щодо оцінки доходів від особистого підсобного господарства. Підкреслено доцільність диференціації доходів залежно від видів тварин, яких вирощують у домогосподарстві, адже населення інколи не використовує для відгодівлі належні в сім'ї земельні ресурси.

Ключові слова: доходи населення, підходи до оцінки доходів, особисте підсобне господарство, кадастровий підхід до оцінки доходів від землі, орендний підхід до оцінки доходів від землі, статистичний підхід до оцінки доходів від землі.

© КОГАТЬКО Ю.Л., 2018

ISSN 2072-9480. *Demography and Social Economy*, 2018, № 3 (34): 114–123

Ю.Л. Когатько

канд. геогр. наук, старш. науч. сотруд.

Институт демографии и социальных исследований

им. М.В. Птухи Национальной академии наук Украины

01032, г. Киев, бул. Т. Шевченко, 60

E-mail: kogatko@gmail.com

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ОЦЕНКИ ДОХОДА ОТ ЛИЧНОГО ПОДСОБНОГО ХОЗЯЙСТВА

Рассмотрены подходы, используемые для оценки доходов от земли в разных странах мира. Выявлены основные проблемы, возникающие в ходе исчисления доходов домохозяйства от сельскохозяйственной деятельности. Показаны основные факторы, определяющие цену земли, а также потенциальных доходов от ее использования. Проанализировано, как используются нормативы производства сельскохозяйственных культур в разных странах, определены общие и отличительные черты. Установлено, что некоторые страны в Восточной Европе и Центральной Азии оценивают возможные сельскохозяйственные доходы домохозяйств на основе предполагаемой оценки доходов от земли и скота. Выявлено, что кадастровый подход к оценке доходов от земли, наиболее часто используемый в большинстве стран мира, базируется на совокупности информации об особенностях почв и их географии, способе использования земли в сельском хозяйстве, широтной зональности и высотной поясности, себестоимости и цене выращенной продукции, видах животных. Однако кадастровый подход имеет ограничения, среди которых неравномерность получаемых доходов, нестабильность цен, большой разброс продажных цен и доходов от аналогичных земельных участков на рынке. Определено, что арендный подход чаще используется в странах, где развит рынок аренды земли, и при этом отсутствует крайняя дифференциация с отставанием некоторых регионов. Показано, что вместо неточного кадастрового подхода потенциально возможно применение статистического подхода на основе распределения доходов от сельского хозяйства с использованием данных от опросов домохозяйств. Даны предложения по оценке доходов от личного подсобного хозяйства. Подчеркнуто целесообразность введения дифференциации доходов в зависимости от видов животных, которых выращивают в домохозяйстве, так как население иногда не использует для откорма имеющиеся у семьи земельные ресурсы.

Ключевые слова: доходы населения, подходы к оценке доходов, личное подсобное хозяйство, кадастровый подход к оценке доходов от земли, арендный подход к оценке доходов от земли, статистический подход к оценке доходов от земли.

Yu. Kogatko

PhD (Geography), Senior Researcher

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies

of the National Academy of Sciences of Ukraine

01032, Ukraine, Kyiv, blvd. Taras Shevchenko, 60

E-mail: kogatko@gmail.com

INTERNATIONAL EXPERIENCE FOR THE ASSESMENT OF INCOME FROM A PERSONAL RURAL HOUSEHOLD

Approaches used in estimating income from land in different countries of the world are considered. The main problems that arise when calculating household incomes from agricultural activities, and which make it difficult to accurately assess, are identified. The main factors determining the price of land, as well as the possible revenues for its use, are shown. How the standards of crop production are used in different countries is analyzed, common and distinctive features are identified. It is determined that some countries in the Eastern Europe and Central Asia region are estimating the probable agricultural income of households based on the approximation of land and livestock incomes. It is revealed that the cadastral approach to assessing land revenue, which is the most used in most countries of the world, is based on a combination of information on soil characteristics and their location, the way land is used in agriculture, latitudinal zonality and altitude zonality, the cost price and the price of grown produce. It is found that restrictions on the use of the cadastral approach include uneven incomes, price volatility, a large spread of sales prices and revenues from similar land plots on the market. It is determined that the rental approach is more often used in countries where the land lease market is developed, and

there is no extreme differentiation with the lagging behind of some regions, and the calculation technique behind it is complex, as incomes are distributed over time and can vary significantly, the capitalization rate depends on the state economy, especially the financial system and legal regulation of the land market. It is shown that the application of a statistical approach based on the distribution of income from agriculture using microdata is possible instead. Proposals for the assessment of income from personal auxiliary farms are given. The expediency of introducing differentiation of incomes depending on the animals bred in the household is emphasized, as the population sometimes does not use the available land resources of the family.

Keywords: *incomes of the population, approaches to estimation of incomes, personal rural household, cadastral approach to estimating income from the land, rental approach to estimating income from land, statistical approach to estimating income from land.*

Постановка проблеми. У розвинених країнах отримання доходів від особистого підприємства (ОПГ) вимагає від населення регулярної фінансової звітності, що знижує потребу в оцінці їх органами влади. У країнах СНД навпаки багато громадян мають підсобні господарства, в яких вони виробляють продукцію виключно або частково для власного споживання. При цьому власники підсобних господарств не зобов'язані вести облік своїх господарських операцій, що зумовлено історичними причинами або незначною часткою їхньої продукції в загальнонаціональному обсязі сільськогосподарського виробництва.

У країнах, що утворились після розпаду СРСР і деяких постсоціалістичних країнах, які нині є членами ЄС (наприклад, Румунія та Болгарія), виробництво сільськогосподарської продукції повністю або частково для власного споживання є досить поширеним явищем. На ринку продається незначна частина продукції підсобних господарств, до того ж ця продукція реалізується переважно у неофіційному секторі (без звітності перед органами контролю). Таким чином, сім'ї, які мають підсобні господарства, отримують частину доходів у натуральній формі, а їхні грошові доходи практично не враховуються. Наприклад, в Україні ведення такого господарства здійснюється без створення юридичної особи і спрямоване найчастіше на забезпечення власних потреб членів особистого селянського господарства у сільськогосподарській продукції.

Доходи населення від ОПГ оцінити найважче через низку причин, у той же час оцінювання їх потрібне, адже ці люди так само мають бути платниками податків, вони звертаються по комунальні субсидії чи соціальну допомогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені й дослідники з інших країн чимало зробили для дослідження доходів населення. При цьому роботи було присвячено дослідженню доходів населення як показника рівня та якості його життя, а також доходів від особистого підприємства. Доходи населення як найважливіша соціально-економічна категорія завжди були предметом наукового інтересу провідних зарубіжних і вітчизняних дослідників (У. Петті (W. Petty), А. Сміт (A. Smith), К. Маркс (K. Marx), А. Маршалл (A. Marshall), Дж.Б. Кларк (J.B. Clark), Дж.Р. Хікс (J.R. Hicks). Суттєвий внесок у дослідження доходів населення зробили вітчизняні науковці: Д. Богиня (D. Bohunia), І. Гнибіденко (I. Hnybidenko), Т. Кір'ян (T. Kirian), А. Колот (A. Kolot), В. Мандибура (V. Mandybura), В. Новіков (V. Novikov), Е. Лібанова (E. Libanova) та інші. Питання, пов'язані з оцінкою доходів від землі та розвитком земельних відносин, розглянуто у наукових працях сучасних економістів-аграрників Б. Пасхавера (B. Paskhaver) [1], В. Юрчишина (V. Yurchyshyn) [2], Г. Гуцуляка (H. Hutsuliak).

Досі залишаються невирішеними багато методологічних проблем у даній галузі, оскільки проблема оцінки доходів не втрачає актуальності: доходи є багатоаспектним

явищем, з'являються нові види доходів, а старі навпаки зникають; їх рівень і структура постійно змінюються під впливом великої кількості чинників. Власне доходи від ОПГ часом є єдиним доходом домогосподарства, тому їх оцінка становить окреме актуальне завдання.

Постановка завдання. Метою написання цієї статті є узагальнення досвіду різних країн у оцінці доходів населення від особистого підсобного господарства.

Новизна запропонованого матеріалу полягає у класифікації наукових підходів оцінки доходів від ОПГ, які використовують у різних країнах світу.

Виклад основного матеріалу. У процесі обчислення доходів від ОПГ постає безліч проблем, які ускладнюють отримання точної оцінки:

- сезонність (сільськогосподарський сезон для виробництва продукції рослинництва, як правило, триває рік, а для скотарства – від декількох місяців. Протягом сільськогосподарського сезону виникають витрати, понесені під час посадки рослин або розмноження тварин, а доходи можливі лише після збору врожаю. Тільки тоді фермери можуть розрахувати свої чисті доходи і прибуток. На противагу цьому, поденники або офіційні співробітники знають про свої доходи (зарплати) в кінці дня або в кінці місяця, відповідно;
- відмінності в якості землі;
- циклічність (для оцінки доходу необхідно враховувати результати за кілька років у зв'язку з неврожайми і роками достатку);
- вирощування тварин часто займає більше року (велика рогата худоба, наприклад);
- оцінку можуть виконувати тільки інспектори (що не виключає корупційну складову); дані збирають на основі неперевіраних декларацій;
- оцінка доходів від ОПГ є ще складнішою, ніж оцінка будь-якої іншої підприємницької діяльності, оскільки посилюється тривалістю сільськогосподарського сезону;
- не всі доходи або витрати (наприклад, робоча сила, обладнання та добриво) монетизуються, бо частину продукції споживають самі домогосподарства, виробляючи або поставляючи деякі компоненти (наприклад, корми та частина робочої сили);
- орієнтація на нуклеарні сім'ї, на відміну від домогосподарств, ускладнює процес оцінки можливих доходів від землі [3].

Так, типовим випадком складності перевірки представлених доходів є доходи від сільського господарства в Східній Європі і Центральній Азії, які важко не тільки перевірити, а й виміряти. Ця складність має кілька причин. Зокрема, дохід ферми розраховується протягом більш тривалого періоду (сільськогосподарський сезон), ніж в інших галузях економіки, де такі оцінки можуть генеруватися щомісяця. У Східній Європі та Центральній Азії сільськогосподарський сезон виробництва продукції рослинництва, як правило, триває рік, а для худоби становить кілька місяців (залежно від виду). Протягом сільськогосподарського сезону виникають витрати, зокрема під час посадки рослин або розмноження тварин, тоді як доходи можна отримати й оцінити тільки після збору врожаю.

Деякі країни в регіоні Східної Європи і Центральної Азії оцінюють ймовірні сільськогосподарські доходи домогосподарств на основі передбачуваної оцінки доходів від землі і худоби. Наприклад, Албанія, Вірменія, Киргизія, Литва та Румунія (до 2009). На додаток до передбачуваного доходу від землі і худоби для бенефіціарів, здатних працювати, уряди Албанії, Румунії та Узбекистану також додають перед-

бачувані доходи від сезонної роботи, визначаючи кількість днів на місяць протягом сільськогосподарського сезону. У Румунії, де місцеві органи влади дозволили змінити правила відбору в заданих межах, дані опитування показали, що майже половина місцевого самоврядування обчислює такий дохід за замовчуванням. Близько двох третин місцевих органів влади, що обраховували неформальні доходи, робили це протягом усього року, а інші застосовували це правило тільки протягом сільськогосподарського сезону. Така практика може призвести до суттєвих помилок виключення, оскільки вона не передбачає браку попиту на випадкові роботи і рівного доступу до такої роботи [3].

У більшості країн існують системи, які дають змогу стежити за станом доходу домашніх господарств, але часто вони бувають неповними і швидко втрачають актуальність. Часто не вистачає узгодженості між мікро- і макроданими, між різними обстеженнями доходів домогосподарств від землі, дослідженнями домогосподарств і загальними обстеженнями. Поняття доходу та його видів на основі товарного виробництва сільського господарства застарівають, зокрема унаслідок зростання видів джерел доходів від землі.

Отримання доходів від ОПГ у різних країнах світу залежить від багатьох факторів. Один із основних, – природні властивості ґрунту. Наступним можна назвати клімат. Крім цього важливу роль відіграють можливості господарського використання землі, витрати на її обробку, віддаленість від ринків збуту можливої вирощеної продукції, особливості господарської діяльності регіону, площа земельних ділянок і права населення на володіння ними.

Доходи від ОПГ є дуже відмінними через різні розміри земельних ділянок, продуктивність і рівень підтримки держави. Різним також є рівень доходів залежно від типу використання сільськогосподарських земель, хоча й не настільки, як між господарствами, класифікованими за обсягом валового продажу. Наприклад, в Європейському Союзі середній дохід молочних і свиних / пташиних ферм, на частку яких припадає відповідно 12 і 2 % усіх господарств, на 50 і 30 % перевищує дохід усіх інших ферм, в той час як на полях, де вирощують рослини, середній дохід ферми на 20 % нижче за середній в усіх господарствах. У Канаді середній дохід до амортизації молочних ферм (9 % всіх ферм) майже утричі вищий, ніж у всіх господарств, а середній показник для господарств зернових і олійних культур (40 % всіх ферм) однаковий для всіх ферм. Доходи тваринницьких ферм (29 % всіх господарств) складають менше половини середнього рівня в цілому. Відмінності в доходах залежно від типів ферм відносно нижчі в Австралії й набагато вищі у Сполучених Штатах. Відповідно, існують і різні способи оцінки доходів від земельних угідь [3].

Усі підходи до оцінки доходів від ОПГ можна умовно розділити на три групи (одна з них є чисто теоретичною):

- на основі кадастрів (далі кадастровий) (гіпотетичний дохід від використання землі домогосподарством);
- орендний (на основі порівняння цін на оренду землі в уже згадуваному регіоні);
- статистичний (оцінка на основі розподілу доходів від сільського господарства з використанням мікроданих).

Кадастровий підхід є найчастіше використовуваним у більшості країн світу, незалежно від потреби. Він базується на сукупності інформації про особливості ґрунтів і їх розташування, способи використання землі у сільському господарстві, широтну

зональність і висотну поясність, собівартість і ціни вирощеної продукції, види вирощуваних тварин.

Як у розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються, найчастіше застосовують нормативи виробництва сільськогосподарських культур, виражені як дохід від використання одного гектара землі (наприклад, у Франції, Польщі, Україні, Росії, Молдові, Казахстані, Киргизстані). У названих країнах для розрахунку значень нормативів центральний державний орган статистики оперує даними про врожайність, ціну і собівартість виробництва відповідної продукції. У той же час у багатьох країнах спільним є те, що існують нормативи доходів від утримання худоби, які обраховують як дохід на одну тварину (наприклад, Польща, Румунія, Албанія, Росія, Киргизстан) [4]. У країнах, які мають значну територію, зважають на широтну зональність і інші регіональні особливості незалежно від рівня розвитку країни (наприклад, США, Франція, Польща, Росія). У багатьох країнах нормативи оцінки доходів диференціюють за типом земельних ділянок: рілля, сади, виноградники, пасовища та ін. (наприклад, США, Італія, Франція, Німеччина, Чехія, Україна, Грузія).

Попри подібність базових підходів кожна країна має певні особливості. У Казахстані велика роль відведена місцевим органам влади, які розраховують дооцінений дохід на кожну сільськогосподарську культуру, що вирощує на земельній ділянці заявник. У Чехії зважають і на близькість до ринків. У Канаді, Франції та Вірменії враховують вартість основних продуктів, при цьому в Канаді за еталон беруть ціну пшениці як основної культури. У Росії, Молдові та Польщі порядок перегляду нормативів установлений законом. У Литві і Румунії передбачуваний дохід визначено тільки для сільськогосподарських активів (розмір земельної ділянки або кількість голів худоби) вище певних порогів (які варіюють залежно від типу землі або худоби), це регулюється на національному рівні. Такий підхід означає, що дохід не є нарахованим за мінімальну кількість худоби або землі і вважається необхідним для існування. У Вірменії та Хорватії доходи від землі визначають на підставі вартості землі та податкової інформації. У Росії, Албанії та Казахстані оцінюють номінальний потенційний дохід від кожної тварини. У Молдові до заявників, які утримують худобу, застосовують спеціальні нормативи продуктивності землі. У Киргизстані заявники повідомляють про свої доходи від утримання домашніх тварин в усній формі. У Польщі відсутні окремі нормативи доходів від утримання тварин: там визначено єдиний норматив доходу від рослинництва і тваринництва.

До обрахованого доходу від обробітку землі і вирощування худоби для працездатних бенефіціарів уряди Албанії, Румунії та Узбекистану також додають передбачувані доходи від сезонної роботи і визначають кількість днів на місяць протягом сільськогосподарського сезону.

У Румунії майже половина адміністрацій місцевого самоврядування обчислює такий дохід за замовчуванням. Близько двох третин місцевих органів влади, що обраховували неформальні доходи, робили це протягом усього року, а інші застосовували це правило тільки протягом сільськогосподарського сезону. Очевидно, що така практика може призвести до суттєвих помилок, оскільки цей спосіб не враховує брак попиту на випадкові роботи і рівний доступ до такої роботи.

В Албанії доходи від особистого підсобного господарства обчислюють згідно з певними коефіцієнтами для різних категорій землекористування (табл. 1): польових культур, виноградарства, садівництва і фруктових садів, за винятком земель під опріснення [5].

Таблиця 1. Категорії земель і відповідні коефіцієнти доходів в Албанії

Категорія	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX–X
Коефіцієнт доходу, лек/м ² за рік	9	8	7	7	5	5	4	4	3

Джерело: *Farm Household Income* [5].

Таблиця 2. Коефіцієнти для визначення доходів від худоби в Албанії

Зона	Коефіцієнт
Низовина	Доходи від 1 корови = 15 овець або кіз = 3 свиней = 5 поросят = 20 вуликів = 22 500 лек/рік
Височина	Доходи від 1 корови = 12 овець або кіз = 3 свиней = 5 поросят = 20 вуликів = 18 000 лек/рік
Гори	Доходи від 1 корови = 10 овець або кіз = 3 свиней = 5 поросят = 20 вуликів = 13 000 лек/рік

Джерело: *Farm Household Income* [5].

Доходи від худоби, диференційовані по зонах, розраховують на основі коефіцієнтів, наведених у табл. 2.

До обмежень у використанні кадастрового підходу належать нерівномірність одержуваних доходів, нестабільність цін, великий розкид продажних цін і доходів від аналогічних земельних ділянок на ринку. Використання такого підходу є доцільним для оцінювання земельних ділянок, що дають постійний або рівномірно змінний дохід.

Зміст орендного підходу полягає в обчисленні доходів за цінами оренди аналогічних земельних ділянок: розраховують середнє значення за кількома орендними операціями для отримання достовірних значень. Підхід найчастіше застосовують у країнах, де розвинений ринок оренди землі, але відсутня крайня диференціація регіонів.

Техніка розрахунків за орендним підходом складна, оскільки доходи розподілені в часі і можуть істотно змінюватися, а ставка капіталізації залежить від стану економіки, передовсім фінансової системи та правового регулювання земельного ринку. Аналізуючи дохід від землі в цьому випадку потрібно одночасно враховувати як ретроспективні і прогнозні дані (до або після оподаткування). Головна умова коректності розрахунків – потоки грошових коштів від використання земельних ділянок необхідно визначати на однаковій основі. Помилковим є порівняння доходів, розрахованих на основі ретроспективних даних, з доходами, визначеними на основі прогнозних даних. Це стосується й обліку оподаткування.

Орендний підхід до оцінки доходів від ОПГ базується на прямому порівнянні оцінюваної земельної ділянки з аналогічними, для яких є фактичні дані за останніми ринковими операціями або цінами пропозицій. Важливо, що дані про доходи населення від здачі землі в оренду державний орган отримує від податкової служби, оскільки найчастіше земля орендується офіційно. Оцінка за орендним підходом є найоб'єктивнішою в тих випадках, коли є достатня кількість придатної до порівняння інформації щодо операцій на ринку, які відбулись раніше.

Орендний підхід застосовують переважно для оподаткування населення, страхування, кредитування, визначення аліментів і штрафів. Його запроваджено, наприклад, у Чехії, Вірменії, Хорватії, Росії.

У США місцеві оціночні комісії збирають необхідну інформацію про відповідні ділянки: ціни купівлі-продажу, ставки орендної плати, витрати для будівництва на ділянці, заходи з поліпшення. На основі цієї інформації складають кадастрові оцінки або податкові карти. Різні штати уклали власні методики, в основу яких закладаються такі параметри як ступінь використання, альтернативні дані щодо оренди аналогічних ділянок, капіталізація доходу тощо.

В Іспанії для визначення доходів від оренди земель сільськогосподарського призначення також застосовують орендний підхід. Періодично (раз на 10 років) відбувається планове оновлення вартості і, відповідно, оцінки земельних ділянок.

У Росії органи місцевого управління затверджують базові ставки орендної плати за землю, що перебуває в муніципальній власності. Вони диференційовані за територіально-економічними зонами, є також два види коефіцієнтів: виду діяльності орендаря і комерційної цінності місця розташування земельної ділянки. Для спрощення розрахунків у районах як базову ставку річної орендної плати використовують ставку затвердженого земельного податку та відповідні названі вище коефіцієнти [6].

Найвищі орендні ставки в Європі зафіксовані в Данії, Ірландії та Нідерландах (понад \$ 600 за гектар щорічно), найнижчі – в Литві і Словаччині (\$ 54 і \$ 26 за гектар відповідно). У більшості інших країн орендні ставки становлять близько \$ 200 за гектар. Вартість оренди визначається переважно економічною віддачею від використання землі, тобто залежить від вартості сільськогосподарської продукції, яку можна отримати з одного гектару, за вирахуванням інших витрат. При цьому доходи від оренди сільськогосподарських земель залежать від: ціни на сільськогосподарські товари; наявності сільськогосподарських технологій; родючості ґрунтів; доступності земель; доступності кредитів; державної земельної політики.

У деяких країнах ринку оренди землі не існує зовсім або він спотворений, наприклад, у Сербії та Грузії. В Україні орендні ставки на землю в приватній власності становили близько \$ 75 за гектар перед девальвацією гривні, а в 2015 році знизилися до \$ 32 (зі значними відмінностями між регіонами). Інші фактори, які утримують низькі орендні ставки в Україні, пов'язані з фрагментарністю земельних угідь і слабкою ринковою позицією власників землі, а також зі складністю реєстрації прав оренди.

Теоретично можливим для оцінки доходів від особистого підсобного господарства претендента на соціальну допомогу є статистичний підхід. Його застосування обумовлено оцінкою розподілу доходів від сільського господарства з використанням різноманітних опитувальників домогосподарств. Цей підхід варто застосувати для оцінки доходів сільського населення в розрізі різних майнових груп. При цьому розрахункові величини слугуватимуть за мінімальні порогові значення можливих доходів від землі домогосподарств певного типу в певній місцевості проживання. За необхідності підхід можна використати для встановлення потреб потенційних одержувачів соціальної допомоги, що значно спростить роботу соціальних служб.

У деяких країнах світу (наприклад, Грузія, Вірменія, Туреччина) доходи від землі оцінюються разом із загальною оцінкою рівня життя домогосподарства, яка тестується для непрямой (бальної) оцінки потреб. Бали виставляються і за наявність особистого підсобного господарства (розмір ділянки землі, наявність тварин, сільськогосподарська техніка та інвентар). Уперше методику застосовано 1980 року в Чилі. Бали виставляли соціальні працівники на дому, при цьому мали місце суб'єктивізм працівників і їх підкуп. 1987 року з'явилася нова програма: додано питання про доходи і матеріальне становище сім'ї. Країн, у яких зроблено спробу застосувати цю методику, було багато: Єгипет, Зімбабве, Туреччина, Шрі-Ланка, Індонезія, Гондурас, Ямайка,

Колумбія, Перу, Коста-Ріка, Мексика тощо. Серед країн, що утворились після розпаду Радянського Союзу, методику застосовували Грузія і Вірменія, тестували Казахстан і Киргизстан. Зібрана інформація містила дані про сім'ї, які живуть у злиднях і потребують соціального захисту з боку держави. Їм нараховували бали, що відображали соціально-економічне становище сім'ї. Так, наприклад, у Грузії збирали інформацію про ОПГ (земля і худоба), а в Росії – про земельну ділянку. Розмір дооціненого доходу дорівнює добутку нормативу доходу з умовного гектара на площу земельної ділянки в гектарах, скоректованому на поправочний коефіцієнт, визначений для цієї ділянки. З метою визначення потреби у соціальній допомозі нормативи доходів на умовний гектар розраховують на основі мінімального споживчого кошика товарів і послуг. Особа, яка звертається по соціальну допомогу, надає інформацію тільки про розмір власної земельної ділянки. Періодично органи соціального захисту вибірково перевіряють достовірність інформації, повідомленої заявниками.

В Україні значна частина населення отримує субсидії на послуги житлово-комунального господарства, а також різноманітні пільги (наприклад, за даними Державної служби статистики України, допомогу як малозабезпечені одержують 898 295 сімей). Частина цього населення мешкає в сільській місцевості, не має офіційного працевлаштування, але задіяна в ОПГ, що ускладнює оцінку їх потенційних доходів державними органами. Для оцінки доходів від ОПГ застосовують кадастровий підхід, за якого, як викладено вище, дохід визначають залежно від виду сільськогосподарського використання наявних у домогосподарства земель.

Висновки. У процесі обчислення доходів домогосподарства від ОПГ виникає безліч проблем, які ускладнюють одержання точної оцінки: сезонність, різні якості землі, циклічність та тривалість робіт. Усі підходи, запроваджені для оцінки доходів від землі, можна умовно розділити на три групи (одна з них є чисто теоретичною): на основі кадастрів (кадастровий, гіпотетичний дохід від використання землі домогосподарством), орендний (на основі порівняння цін на оренду землі у відповідному регіоні), статистичний (оцінка на основі розподілу доходів від сільського господарства з використанням даних опитування домогосподарств).

Для оцінювання доходів у світі найчастіше використовують нормативи виробництва сільськогосподарських культур, розраховані як дохід від використання одного гектара землі. Але у багатьох країнах існують нормативи доходів від утримання худоби, розраховані як дохід на одну тварину. Орендний підхід є найбільш придатним для визначення рівнів оподаткування населення, страхування, кредитування, розрахунку аліментів і штрафів.

В Україні доцільно ввести також оцінку доходів залежно від видів тварин, яких вирощують у домогосподарствах, адже населення часом не використовує для відгодівлі наявні в сім'ї земельні ресурси, а купує корми. Уведення диференціації залежно від близькості ринків збуту продукції в Україні можливе, але надмірно ускладнить методику обрахунку. Доцільніше було б урахувати особливості ґрунтів. Це також ускладнить методику, але є важливим через істотні відмінності умов господарювання у різних регіонах країни. Орендний підхід в Україні можна буде застосовувати лише після формування прозорого ринку землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пасхавер Б.Й., Молдаван Л.В., Шубравська О.В. Основні проблеми розвитку сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 3–9.

2. Юрчишин В.В. Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей // Економіка АПК. – 2011. – № 3. – С. 112–122.
3. Income support for the poorest: a review of experience in Eastern Europe and Central Asia / World Bank. – Washington, DC, 2014.
4. Боярчук Д. Пропозиції щодо оцінювання доходів домогосподарств від ведення сільськогосподарської діяльності з метою формування політики соціальної допомоги [Електронний ресурс] // CASE Україна. – 2010. – Режим доступу: <http://www.case-ukraine.com.ua/propozicii%dl%97-shhodo-otsinyuvannya-dokhodiv-domogospodarstv-vid-vedennya-silskogospodarsko%dl%97-diyalnosti-z-metoyu-formuvannya-politiki-socialno%dl%97-dopomogi> (дата звернення: 10.09.2018).
5. Farm Household Income: Issues and policy responses / The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). – Paris: OECD Publishing, 2003. – 84 p.
6. Румянцев Ф.П., Хавин Д.В., Бобылев В.В., Ноздрин В.В. Оценка земли: учеб. пос. – Нижний Новгород, 2003. – С. 10–12.

REFERENCES

1. Paskhaver, B.I., Moldavan, L.V. & Shubravska, O.V. (2012). Osnovni problemy rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva dokhodamy [The main problems of agricultural production development]. *Ekonomika APK - Economy of agroindustrial complex*, 9, 3-9 [in Ukrainian].
2. Yurchyshyn, V.V. (2011). Selo i seliany Ukrainy v systemi istorychno i suspilno zumovlenykh vitchyznianskykh natsionalnykh tsinnosti [The village and peasants of Ukraine in the system of historically and socially predetermined national values]. *Ekonomika APK - Economy of agroindustrial complex*, 3, 112-122 [in Ukrainian].
3. *Income support for the poorest: a review of experience in Eastern Europe and Central Asia*. (2014). World Bank. Washington. DC.
4. Boyarchuk, D. (2010). Propozytsiyi shchodo otsinyuvannya dokhodiv domohospodarstv vid vedennya sil's'kohospodars'koyi diyal'nosti z metoyu formuvannya polityky sotsial'noyi dopomohy [Proposals for estimating household income from agricultural activities in order to formulate social assistance policies]. Kyiv: CASE. Retrieved from <http://www.case-ukraine.com.ua/propozicii%dl%97-shhodo-otsinyuvannya-dokhodiv-domogospodarstv-vid-vedennya-silskogospodarsko%dl%97-diyalnosti-z-metoyu-formuvannya-politiki-socialno%dl%97-dopomogi> [in Ukrainian].
5. *Farm Household Income: Issues and policy responses*. (2003). The Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). Paris: OECD Publishing.
6. Romyancev, F.P. (2003). *Ocenka zemly [Land evaluation]*. Nizhny Novgorod [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 10.09.2018.